

Mit titkol a magyar?

Szekér Nóra: *Titkos társaság. A Magyar Testvéri Közösség története. Jaffa Kiadó, Budapest, 2017.*

Szekér Nóra, a Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet munkatársa és a Pázmány Péter Katolikus Egyetem oktatója, kellő rutinnal választotta meg a Magyar Testvéri Közösség történetét ismertető munkájának címét: *Titkos társaság*. Legyen a tartalom akármilyen, ebben az esetben mégiscsak azzal a jóleső érzéssel fogunk bele az olvasásba, hogy valami olyasminék válunk a részesévé, amit korábban eskü és beavatási ceremónia óvott meg a nyilvánosságtól. Mivel a Magyar Közösség történetét korábban még nem dolgozta fel összefoglaló munka, az úttörő szándékkal megírt könyv nem a „köztársaság elleni összeesküvést” felgöngyölítő perre fókuszál, hanem sokkal inkább a Közösség létrejöttének okaira és tevékenységére.

Ugyanis minden további vizsgálódás előtt tisztáznunk kell, az 1947-es per politikai jelentőségén túl egy örök társadalomtörténeti kérdés is felmerül: miért titkosak a titkos társaságok? Miért törvényszerű, hogy az emberek egy csoportja a történelmi szituációtól függetlenül, a színpalak mögé húzódva – az aktuális törvényeket nem feltétlenül áthágva, de mégis bizalomra és beavatottságra építve – szervezze meg magát? Kik előtt kell titokban maradni, és mit kell titokban tartani? Milyen szűkebb és tágabb politikai környezetben tenyészik az a gondolat, hogy a nyilvánosság helyett/mellett (inkább) megéri egy titkos érdekszövetség kiépítése (is)? Meddig terjednek egy politikai és gazdasági természetű szervezkedés céljai? Milyen eszmeiségnek vagy szervezeti felépítésnek köszönhető, ha a szervezkedés nem a hatalom nyílt átvételére, hanem „pusztán” annak befolyásolására jött létre? Meddig terjednek az illegalitás határai, avagy milyen hatással van a béke és a háborús helyzet a társaság szabályrendszerére, titkosságára?

Nyilvánvalóan a fenti kérdésekre csak több titkos társaság összehasonlító vizsgálata után lehetne választ találni, azonban erre nincs mód, mivel eddig a Magyar Közösség-jelenséget sem ismerhettük meg a kellő mélységben. Ezenkívül a tárgyalt időszakban több olyan titkos társaság is működött Magyarországon (Etelközi Szövetség, Kettőskereszt Vérszövetség stb.), amely a hatalom előtt egyáltalán nem volt ismeretlen. Emiatt fedőszervezetre sem volt szükségük, tehát mint ilyenek, nem hasonlíthatóak össze azzal a Magyar Közösséggel, amely először a Rákóczi Balatonfürdő Egyesület, majd később a Honszeretet Egyesület fedésében építgette hálózatát. A kommunisták szervezkedésétől pedig egyértelműen a hatalom kizárólagos birtoklásának célja különböztette meg, ennek köszönhetően az akkori Magyarország egy páratlan jelenségével van dolgunk. Szekér Nóra tehát egy olyan társaság vizsgálatára vállalkozott, amely egy Közösségbe épült ügynök szerint is leginkább csak a szabadkőművességgel hasonlítható össze.¹

Azonban titkos társaságokról írni sajnos nehéz műfaj. Szekér Nóra könyvének primer forrásai az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában (ÁBTL) és a Budapest Főváros Levéltárában (BFL) őrzött anyagok, illetve a javarészt 1990 előtt készült interjúk voltak. Az ÁBTL-ben őrzött vizsgálati dossziék,² illetve a BFL-ben fellelhető periratok mennyisége nyilvánvalóan óriási, és azokban amúgy is áttekinthetetlen szövevényességgel fonódik össze a koncepció a valósággal. A tagok saját jól felfogott érdekeiknek engedelmessé válnak lényeges információkat hallgathattak el, vagy pedig – némi eufemizmussal élve – „nem bontották ki az igazság minden részletét”. A kutatónak így nemcsak a források hiányával kellett megküzdenie, hanem a Közösség titkosságából fakadó dezinformációs és konspirációs zsákutcákkal is:

„A Közösség létezése a nyilvánosság előtt egy koncepció per következményeként vált ismertté, és a történetét is e perek kapcsán »dolgozták fel« először. Ez azt jelentette, hogy elsőként az államvédelmi szervek tárták fel a Közösség működését, nagy mennyiségű kihallgatási jegyzőkönyvvel és dokumentummal alátámasztva.”³

Az első fejezet (Összeesküvés?) egyből az események közepébe vezeti az olvasót, és az avatatlank számára egy kissé megterhelő lehet követni a bevezető hiányában hirtelen színre lépő alakokat. A Szent-Miklós István lehallgatásából kipattanó nyomozás politikai indítékait a szerző nagy hirtelenséggel mutatja be, így a Közösség jelentőségének történeti előzményeit az olvasó kénytelen lesz az első fejezetben felvetett probléma szempontjából vizsgálni – ha akarja, ha nem. Szekér Nóra ennek ellenére igyekszik minél gyorsabban tisztázni a köztársaság „megdöntését” célzó „fasiszta” jellegű „összeesküvés” koncepciójának tarthatatlanságát, így biztosítva a figyelmet a továbbiakra.

A *Titkos szervezet* című fejezetből a Közösség megalakulását és a szervezeti felépítést ismerhetjük meg. A családok, a sátrak, a hadak és a törzsek rendszere egyszerre biztosította a tagok szakmai összefogását, illetve az inkognitó fenntartását is. Bár a Magyar Közösség teljes névsorát nem ismerjük – és gyaníthatóan nem is fogjuk ismerni –, de a megmaradt források arról tanúskodnak, hogy a Közösség erős bázist tudott kiépíteni a közszférában.⁴ Talán érdemes lett volna ezekre bővebben is kitérni, hogy a közösségi penetráció mértéke még szemléletesebben megmutatkozhatna.

A Közösség élén álló héttagú Vezetőtanács nem adott ki konkrét utasításokat; a tagok – legyenek azok gazdasági szakemberek, köztisztviselők, művészek vagy országgyűlési képviselők – szinte teljes körű autonómiával bírtak a döntéseikben. A frissen felavatottak számára előírt kiképző szemináriumokon is csak a konspirációval és a Közösség gyakorlati teendőivel kapcsolatos előadások hangzottak el. A „munkacsaládok” tevékenységével kapcsolatban, de később is, a szerző kiemeli, a Közösség támogató rendszere egyszerre patronált legális, illetve a hatalom által éppen csak megtűrt újságokat, egyleteket, írókat. A heterogén irányzatok felkarolása tehát szükségessé tette a nem-hierarchikus szervezeti felépítést. De ha nem volt központi irányítás és ideológia, akkor felmerül a kérdés: a tagokat mégis milyen megfontolások alapján szemelték ki és avatták fel?

Szekér Nóra szerint a Közösség nem egy ideológia, hanem a „magyar út” követőinek sajátos, ún. „érzelmi alapú” szövetsége volt. Pártpolitikai megfontolások helyett, az egyre erősödő náci és szovjet veszély figyelembevételével, a Közösség célja egy olyan hálózat kiépítése volt, amely az eljövendő kormányvariánsok bármelyikében rendelkezik a nemzeti szuverenitás ügyét támogató taggal. Ez főleg a társaság 1938-as átszervezése és a német befolyás erősödése után válik fontossá, addig javarészt a szellemi mozgalmaknak adott támogatásban merült ki a tevékenysége.

A Közösség szervezeti felépítése és a konspirációs szabályok az erdélyi szimpóziumok évszázados tapasztalataira épült, amely aztán az anyaország és a „szociális barokk”⁵ viszonyai között egyedülálló lefedettséget hozott létre a két világháború között és azután is. Szekér Nóra nem győzi hangsúlyozni, a Közösség ezer szállal kötődött Erdélyhez, mind múltjában, mind szellemi irányultságában (Szabó Dezső), mind pedig a vezető személyek származásában. A Nyugat és a Kelet határvonalán egyensúlyozó Erdély ma is a lazább politikai elköteleződések és a kapcsolati „többszintűség” szimbóluma, ugyanakkor nem biztos, hogy ezek a kevésbé ellenőrizhető (de egyúttal mégsem tagadható) hagyományok hívták életre a Magyar Közösséget.

Az első világháború lezárását követő időszakban a Magyarországra menekülő erdélyiek ezrei, tisztviselők és hivatalnokok, talán nem is annyira a hamvasi géniuszok parancsára,⁶ hanem sokkal inkább a „munkaerő-piaci” túlkínálatnak köszönhetően

kezdték meg a szervezkedést. Ez a megközelítés már csak azért is fontos, mert amennyiben az erdélyiek menekülési indítékául elfogadjuk az impériumváltással járó állás- és pozícióvesztések rémét, akkor az érintetteket nagy valószínűséggel Magyarországon is ugyanezek a megfontolások vezérelték. Ezt igazolja a fent említett közigazgatásbeli lefedettségük is.

Így a könyvből megérthetjük az is, hogy a közösségek miért keresték a kapcsolatot a korabeli értelmiség azon tagjaival, akik a szociális reformok szükségességét hirdették. Szekér Nóra a *Szellemi háló* alfejezeteiben azonban nem azt állítja, hogy az amúgy a Közösségtől függetlenül ható mozgalmak és gondolkodók megváltoztak volna a kapott támogatásért cserébe. A Bolyai- és a Györffy-kollégium, a Bartha Miklós Társaság, a csehszlovákiai Sarló és a népi írók támogatása nem egy kívülről belenyúló kézre hasonlít, amely pontokba szedve hajtaná be a szolgáltatás ellenértékét. Ahogy a Közösség tagjai, úgy az általuk patronált mozgalmak is megőrizhették az autonómiájukat. Az első világháború után felbukkanó harmadikutasság, a parasztság középosztályosításának programja, a némettől és a zsidótól egyaránt kigyomlált gazdaság modellje, a befülledt társadalmi rendszer ellentmondásainak felszámolása olyan baloldali program volt, amely a szovjet és a náci burjánzás láttán a jobboldali függetlenségeszménnyel párosulva egy lassú, földalatti forradalmat indított meg. A feltornyosuló problémák megoldására azonban több variáció is megoldásnak tűnhetett. Valójában az eseményeknek ez az olvasata az, ami Szekér Nóra könyvében különösen félrevezető lehet. Hiszen ma is élénk viták folynak a „faj” és az „osztályharc” korabeli fogalmainak tisztázása körül. Ennek megfelelően a Közösség bizonyítható függetlenségeszménye sem tudja végleges módon rendezni a tisztázatlan kérdéseket. Persze az 1944 előtti elit elzárkózása a tulajdonviszonyok és a választási rendszer újragondolásától kimutathatóan kedvezett az amúgy ellentétes minták alapján szerveződő radikális ellenzék átjárhatóságának és időközi összeborulásainak. Tudjuk, hogy Szabó Dezső hajlamos volt a politikai csapongásokra,⁷ vagy hogy Sinka Istvánt és Veres Pétert is egy mozgalomban szokás emlegetni, de ugyanúgy közismert a trockistából nyilassá lett Péntek István és a bitófa alatt is a forradalomra esküdöző Kassai-Schallmayer Ferenc története. Az, hogy Endre László, a Sztójay-kormány belügyi államtitkára bejáratos volt a Közösségbe, és minden valószínűség szerint felavatott tagja is, a kor viszonyai között éppen olyan magától értődő volt, mint ahogy Weiss Haus Aladár, a nem-moszkovita kommunista tagsága.

A két világháború közötti időszak érdekes jelensége, hogy a magyar politikai nyelvzetben egyszerre voltak jelen a „hazaffyas” riadóköltészet, az agresszív rasszizmus és az 1919 óta diszkvalifikált marxizmus egyes terminusai. Ez pedig – ahogy arra Szekér Nóra felhívja a figyelmet – ugyanolyan jelentőséggel bírt a Közösség-perben is, amikor a kommunista taktika éppen ezt a retorikai kavalkádot használta ki, és az egyének szövetségét a „reakciós” pártok és a „belső ellenség” szövetségével mosta össze. A szerző soraiból érződik, hogy az általa Simone Weil gondolataival megtámogatott fajvitában az olvasmányos, de csak ritkán bizonyító erejű (nemzet)karakterológiák nem fogják dűlőre vinni a kérdést, ahogy ez az 1940-es évekig és azóta sem sikerült senkinek. Szekér Nóra kiutat próbál találni abból a reménytelennek tűnő értelmezésvitából, ami a marxizmusnak az a Kamcsatkától egészen Kelet-Berlinig, többé-kevésbé általánosan érvényes olvasatából fakadt, miszerint a faj nem lehet „progresszív” tartalmú vizsgálati szempont.

„Az előző fejezetben szóba került, hogy a perek koncepciójának kidolgozásában milyen jelentősége volt ennek a szavak kiforgatására épülő eljárásnak. E nem csupán a koncepciók perekben érvényesült, hanem a kommunista diktatúra logikájának általános jellemzője volt. [...] Ahogy azt George Orwell 1984 című regénye is feldolgozta, ez az önkényesség és ideológiai meghatározottság nemcsak a saját pártretorikájához kapcsolódó fogalomkészletet érintette, hanem a leghétköznapibb szavak használatára is kiterjedt, és ezzel szűk értelmezési keretek közé kényszerítette a gondolkodást. A Közösség is áldozatul esett ennek a merev fogalmi keretek közé szorítottságnak, holott a

jellegéhez tartozott, hogy szűkre szabott fogalmi kategóriákon keresztül számos aspektusa érthetetlen és értelmezhetetlen marad.”⁸

Az ÁBTL raktáraiban tárolt anyagok között az amúgy szintén vezető közösségi pozíciót elfoglaló Csomóss Miklós dossziéjában található az alábbi levél, amelyet Szathmári Lajos festő 1946. szeptember 8-án küldött a Kisgazda Párt gyulai elnökének, Sánta Györgynek:

„...mindenkit értékesnek tartok, aki a népi, de mindenek felett magyar népi érdeket támogat. Legyen az kommunista, mint pl. én is, vagy kisgazda, mint Te, vagy a többi jószándékú magyar, egyben egységesnek kell lenni, és pedig abban, hogy ÖSZTÖNÖSEN RAGASZKODJUNK EGYMÁSHOZ. KERESSÜK [kiemelés az eredeti szövegben] azokat, akik bármily módon a magyarság megerősödését keresik, azt mívelik, azért szenvedtek el minden kortól elnyomást, nyúzást, jogfosztást, és mindent, ami a szegény magyarság feltörekvésének útjában áll. Ezért nem sokat beszélve felhívom ösztönösen a figyelmedet, hogy ne csak keresd dr. Erdődi Lajos ottani magyar testvérrel, elvtárssal, barátal, földivel a kapcsolatot, hanem szorosan működjél is vele együtt. Az ő munkásságát nem lehet és nincs is szükség leírni, azt ti vagy érzitek és tudjátok, vagy nincs a magyarság érdekeit védő személy felismerésére képességetek [...] így nem csak a levegőbe beszélek-írok, mikor Erdődi Lajossal való szoros együttműködés feltétlen szükségszerűségére hívom fel a figyelmedet, még akkor is, ha pl ő, mint a kommunista párt tagja működne politikailag. Tudom, hogy ő ott is és mindenütt és mindig csak a magyar nyomor és tudatlanság megszüntetéséért küzd!”⁹

Ez a részlet esszenciális tömörséggel tárja fel a Közösség kapcsolatépítési mechanizmusait, ugyanis éppen annak vagyunk tanúi, hogy Szálasi volt pártigazgatójának dossziéjában egy magát kommunistának valló közösségtag egy vidéki kisgazdának akarja beajánlani szocdemes és nem melleleg szintén közösségis barátját. A moszkoviták az ilyen és ehhez hasonló esetek felderítése után már játszi könnyedséggel bánhattak el a politikai ellenfeikkel. Ahogy a szerző is kiemeli, a Magyar Kommunista Párt már a Közösség-ügytől függetlenül is készült egy közigazgatásba férközött reakciók szötte, nagyobb volumenű összeesküvés „leleplezésére”.¹⁰

A könyv legtöbb újszerű információt tartalmazó része mindenképpen az *Ellenállásban* című fejezet. Teleki Pál felismerése, hogy egyazon garnitúrával nem lehet a szövetségesek és a németek felé is gesztusokat tenni, arra ösztökölte őt, hogy a saját függetlenségi politikájához szükséges embereket szorosan maga köré gyűjtse. Az általa létrehozott Tájékoztatási Osztály és a Nemzetpolitikai Szolgálat tevékenysége csak a hozzá legközelebb állók körében volt ismert. Azonban Teleki birodalmaktól független, közép-európai integrációs elképzelése partnerekre talált a Magyar Közösség által felavatott vagy patronált személyekben (Szent-Iványi Domokos, Zsindely Ferenc, Soós Géza). Ez a gárda pedig, ha a körülmények változtak is, lényegében az 1944-es német megszállásig egyben maradt.

1942-ben ők hozzák létre a Magyar Függetlenségi Mozgalmat, amely a szintén közösségi tag Szent-Iványi Domokos vezérletével több kísérletet is tett a mielőbbi kiugrás előkészítésére. Nehéz elképzelni, hogy az addig kialakult, erősen németellenes társaság hálózatai nélkül a Raoul Wallenberg-féle mentőakciók sikeresek lehettek volna. A Bajcsy-Zsilinszky Endre által vezetett Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottsága leleplezéséig azonban az ellenállásnak folyamatosan alkalmazkodnia kellett az egyre romló lehetőségekhez. Szekér Nóra itt kiemeli, a Közösség munkája nagyban felértékelődött akkor, amikor Teleki halálával a Tájékoztatási Osztály megszűnt. Ennek köszönhető egyrészt az is, hogy a Magyar Függetlenségi Mozgalom „csak” egy szervezet nélküli szervezet lett, amely pusztán a személyi kapcsolatokra és a megbízhatóságra építve gyűjtötte egybe a németellenes politikai és katonai erőket. Ezen felül a Közösség az akkor legális csatornákat megcélozva, az egyházi, a gazdasági, a diplomáciai, a katonai és a csendőri vonalakat mozgatta meg. Ezzel olyan hálózat jött

létre, amely egészen a legkisebb szintekig biztosította a németellenes parancsnokok, üzemvezetők, bankárok és tisztviselők pozícióban maradását – még 1944. október 15. után is.

Tehát akkor, amikor a bürokrácia hatalma torz módon megnövekedett, és a korszak viszonyai között egy általános népfelkelés nem volt lehetséges, a Közösség is csak a közhivatalokban és az állami erőszakszervezetekben próbálhatta érvényre juttatni függetlenségi törekvéseit. Szekér Nóra egy korábbi előadásában¹¹ már felhívta a figyelmet arra, hogy a vállalkozás pusztja ténye és nem a várható siker az, ami egy vállalkozást hősiessé tesz. Ez azonban mégiscsak kétségessé válik akkor, amikor a köztudat a különböző pártokra próbálja a történelmi felelősséget testálni, és elsiklik a konspiráció nagyon is komoly jelentősége felett. Többek között ennek is köszönhető, hogy a Magyar Közösség története eddig még nem került feldolgozásra.

Sajnos egy titkos társaság esetében semmi és egyszerre minden forrásértékkel bírhat. Így a könyv végére érve még mindig bizonytalanul állunk az olvasottak előtt. De azt azért érdemes megjegyezni, hogy a párttagság és a tábournoki csillag még nem jelent egyet az adott párttal és testülettel való teljes azonosulással. Így pedig nagyon sokáig maradnak olyan titkaink, amiket még források birtokában sem lehet majd feloldani. Mégsem kár, hogy Szekér Nóra megpróbálta.

¹ Szekér, 2017: 86.

² A „Magyar Közösség” ügyben indult vizsgálat 104 dossziéja érhető el a levéltárban.

³ Szekér, 2017: 58.

⁴ Lásd: V-2000/36-a. 213–276.

⁵ Szécsy János kifejezése. Lásd: Szécsy, 1945: 22–23.

⁶ Szekér, 2017: 115–116.

⁷ Összefoglalóul lásd: Veszprémy, 2017: 44–62.

⁸ Szekér, 2017: 60.

⁹ ÁBTL 4.1. A-1133. 27.

¹⁰ Szekér, 2017:10.

¹¹ A Kiugrási Iroda tevékenységéről. https://www.youtube.com/watch?v=mT8LggXG_ss

Levéltári források

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

3.1.9.	Vizsgálati dossziék	
	V-2000/36-a.	Magyar Közösség
4.1.	Állambiztonsági munkához készült háttéranyagok	
	A-1133	Magyar Ellenállási Mozgalom nevű Csomóss Miklós-féle szervezet anyaga

Internetes oktatási anyagok, cikkek

A Kiugrási Iroda tevékenysége.

https://www.youtube.com/watch?v=mT8LggXG_ss
(utolsó letöltés: 2017. augusztus 31.)

Hivatkozott irodalom

Szekér, 2017

Szekér Nóra: *Titkos társaság. A Magyar Testvéri Közösség története.*
Budapest, Jaffa Kiadó.

Szécsy, 1945

Szécsy János: *Az ittfelejtett nép.* Budapest, Magyar Enciklopédisták Társasága.

Veszprémy, 2017

Veszprémy László Bernát: Szabó Dezső eszmei következetességéről.
Kommentár, 3. sz. 44–62.